

Çocuk Adalet Sistemi ve İnfaz Rejimine Dair Politika Belgesi

*Bu politika belgesi çocukların haklarını
ipoteke altına almamak için hazırlanmıştır.*

Haziran, 2025

**İstanbul Barosu
Çocuk Hakları Merkezi**



İSTANBUL BAROSU ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ
ÇOCUK ADALET SİSTEMİ VE İNFAZ REJİMİNE DAİR
POLİTİKA BELGESİ

İstanbul Barosu Adına Baro Başkanı

Av. Prof. Dr. İbrahim Özden Kaboğlu

•

Sorumlu Yönetim Kurulu Üyeleri

Av. Yelda Koçak Urfa, Av. Hürrem Sönmez

•

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi

•

Raporu Hazırlayanlar:

Av. Ayşegül Ağur, Av. Kardelen Ateşci, Av. Rumeysa Boşnak,

Av. Dr. Selmin Cansu Demir, Av. Tuba Özel.

•

Çalışmaya Katılım ve Katkı Sunanlar

İstanbul Barosu: İstanbul Barosu Başkanı Av. Prof. Dr. İbrahim Özden Kaboğlu, İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Üyesi Av. Yelda Koçak Urfa; **İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezini** temsilen; Merkez Başkanı Av. Kardelen Ateşci, Genel Sekreter Av. Tuba Özel, Yürütme Kurulu Üyeleri Av. Eren Kutluk ve Av. Rumeysa Boşnak, üyelerden Av. Ayşenur Demirkale, Av. Aşkın Topuzoğlu, Av. Fırat Çiçek, Av. Asya Canbek ve Av. Melike Gamze Gezmiş; **Akademisyenler:** Doç. Dr. Özgün Çelebi, Dr. Fulya Eroğlu; **Kurumsal Katılımlar:** Adli Tıp Uzmanları Derneği (ATUD) adına Prof. Dr. Başar Çolak ve Prof. Dr. Nurşen Turan Yurtsever; Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar (ÇAÇAv) İstanbul Ağı adına Av. Ayşegül Ağur; İstanbul Tabip Odası (İTO) Çocuk Hakları Komisyonu adına Prof. Dr. Işıl Pakiş; Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) İstanbul Şubesi adına İkrâm Doğan ve Salim Dursun; Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı (TÇYÖV) adına Av. Dr. Selmin Cansu Demir ve Merve Merdane; Türk Psikologlar Derneği (TPD) İstanbul Şubesi adına Klinik Psikolog Deniz Bozunoğulları.

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti.....	3
Giriş: Çocuk Odaklı Adalet Anlayışı ve Politika Belgesinin Amacı.....	4
Çocuk Adalet Sistemine İlişkin Sorunlar ve Öneriler.....	7
1. Suçla İlişkilenmenin Önlenmesi.....	8
2. Ceza Sorumluluğu Yaşı.....	9
3. Onarıcı Adalet İçin Kurumsal Güçlendirme.....	10
4. Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Uzman Desteği.....	11
5. Çocuk Adaletinde Mesleki Uzmanlık.....	13
6. Çocuklara Yönelik Tutuklama Kararları.....	14
7. Sosyal İnceleme Raporlarında ve Adli Raporlarda Standartlaşma.....	17
8. Ceza İnfaz Kurumlarında Eğitim Hakkına Erişim.....	21
9. Çocuk Adaletinde Kapatılmaya Alternatif Uygulamalar.....	23
Taslak Kanun Teklifi ve Yasalaşan Düzenlemelere Dair Değerlendirme.....	24
Sonuç.....	28

Yönetici Özeti

Bu politika belgesi, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi koordinasyonunda, çocuk adalet sisteminde onarıcı ve hak temelli yaklaşımların güçlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Belge; yargı süreçlerinden infaz rejimlerine, eğitim hakkından uzman desteğine kadar geniş bir yelpazede çocukların karşılaştığı yapısal sorunları tespit etmekte ve bu sorunlara yönelik çok disiplinli çözüm önerileri sunmaktadır.

Çalışmanın temel yöntemi, 16 Mayıs 2025 tarihinde alan uzmanları, sivil toplum temsilcileri ve meslek örgütlerinin katılımıyla gerçekleştirilen çalıştayda ortaya konan tespit ve önerilerin; mevzuat, uygulama ve uluslararası standartlar çerçevesinde analiz edilmesidir. Çalıştay, hem gündemdeki Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'nin hem de mevcut adalet sistemi ve infaz rejiminin çocuk hakları perspektifiyle bütüncül biçimde ele alınmasına olanak sağlamış; bu bulgular politika belgesine metodolojik temel olarak yansıtılmıştır. Bu sayede, çocukların adalet sistemiyle temas ettikleri her aşamada karşılaştıkları yapısal sorunlar görünür kılınmış ve sistematik biçimde değerlendirilmiştir.

Belgede öne çıkan bulgular arasında, çocukların özgürlüklerinin çocuk haklarına aykırı ve orantısız şekilde kısıtlandığı, sosyal inceleme raporlarının ve adli raporların bilimsel temelden uzak, yüzeysel içerikte düzenlendiği ve çocukların gelişimsel özelliklerinin yargı kararlarına yeterince yansımadağı yer almıştır. Ayrıca, mağdur çocuklara özgülünen uzman desteğinin suça sürüklenen çocuklar için sağlanmaması, tutuklamaya başvurmada önce önleyici ve koruyucu tedbirlerin uygulanmaması ve çocuk mahpusların eğitime erişimde güçlük yaşaması, çocuk adalet sistemini uluslararası standartlardan uzaklaştırmaktadır.

Bu sorunlara karşı, belge; çocuklara yönelik tutuklamaların son çare ve en kısa süreyle sınırlı tutulmasını, tüm çocuklar için uzman desteğinin yasal güvence altına alınmasını, sosyal inceleme ve adli raporların sadece yetkin uzmanlarca hazırlanmasını ve ceza yerine çocuk haklarına uygun alternatif uygulamaların yaygınlaştırılmasını önermektedir. Ceza sorumluluğu yaşının bilimsel temele dayalı olarak yükseltilmesi ve onarıcı adalet mekanizmalarının kurumsallaştırılması da öneriler arasında yer almaktadır.

Bu belge, çocukların yüksek yararını esas alan, ayrımcılıktan uzak, gelişimsel ihtiyaçlara duyarlı ve çocukların suçla ilişkileneşinin önlenmesini amaçlayan bütüncül bir adalet sisteminin inşasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Giriş: Çocuk Odaklı Adalet Anlayışı ve Politika Belgesinin Amacı

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi olarak, çocuk adalet sistemine ilişkin çok boyutlu sorun alanlarını tespit etmek ve çocuk hakları temelli çözüm önerileri geliştirmek amacıyla sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, çocuk hak savunucuları ve akademisyenlerle birlikte bu politika belgesi hazırlanmıştır. Bu belge, özellikle suça sürüklenen çocuklar açısından ceza ve infaz sistemindeki yapısal eksiklikleri ortaya koymayı; çocuk adalet sisteminin, çocuğun yüksek yararı ilkesini temel alan koruyucu, önleyici ve onarıcı yaklaşımlar doğrultusunda güçlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çocuk adalet sistemi, yalnızca ceza normlarının uygulandığı bir alan değil; çocukların gelişimsel özelliklerini, sosyal çevrelerini, destek ihtiyaçlarını ve ilgili mekanizmalara erişimlerini bütüncül biçimde gözeten, önleyici ve hak temelli politikalarla şekillenmesi gereken bir alandır. Bu yönüyle çocuk adalet sisteminde; hukuk, sosyal hizmet, eğitim, sağlık, psikoloji ve benzeri alanların eşgüdüm içinde çalışmasını sağlayan disiplinlerarası bir yaklaşım gereklidir.

Bu politika belgesi; başta yasa koyucular olmak üzere, adli ve idari karar alıcılar, uygulayıcı kamu kurumları, barolar, sosyal hizmet uzmanları, çocuk alanında çalışan meslek grupları ve sivil toplum kuruluşları için rehber niteliğinde bir kaynak olarak hazırlanmıştır. Belge hazırlanırken 16 Mayıs 2025 tarihinde İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi koordinasyonunda gerçekleştirilen geniş katılımlı çalıştayın çıktılarından yararlanılmış; çocukların adalet sistemi ile karşılaştıkları farklı evrelerde yaşanan temel sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri 9 ana başlık altında toplanmıştır. Ayrıca belgede, Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklif Taslağı'nda çocukları ilgilendiren düzenlemelere yönelik tespit ve önerilere de yer verilmiştir.

İstanbul Barosu olarak; çocukların yüksek yararını önceleyen, onarıcı adalet yaklaşımına dayalı, hak temelli ve çocuk katılımını esas alan, çocukların gelişimini destekleyen bir adalet ve destek mekanizmasının hayata geçirilmesini zorunlu görüyor, bu belgenin bu yönde atılacak adımlara katkı sunmasını umuyoruz.

Çocuk Adaletinin Temel İlkeleri

Çocuklara yönelik infaz rejimi, çocuk adalet sisteminin en kritik ve çok katmanlı alanlarından biridir ve çocukların gelişimsel özellikleri ile temel hakları gözetilerek yapılandırılmalıdır. Bu bağlamda, uluslararası hukuk metinleri ile çocuk haklarına ilişkin evrensel standartlar, infaz uygulamalarının belirlenmesinde temel referans çerçevesini oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi (BMÇHS), 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş olup, taraf devletlere 18 yaşını doldurmamış tüm bireyleri çocuk olarak tanımlama yükümlülüğü getirmektedir (BMÇHS, md. 1). Sözleşme, çocukların adalet sistemine erişiminde temel haklarını güvence altına almakta ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmaları durumunda dahi, çocuğun yüksek yararı ilkesinin (BMÇHS, md. 3) esas alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, çocukların özgürlüklerinin kısıtlanması ancak

son çare olarak ve en kısa süreyle uygulanmalı, çocuklar yetişkinlerden ayrı tutulmalı ve infaz süreçleri çocuğun bütüncül gelişimini destekleyici nitelikte düzenlenmelidir. Sözleşme, çocukların korunması, gelişimi ve adalet sistemine erişimi konusunda evrensel standartlar belirlemekte ve taraf devletlere bu standartları uygulama yükümlülüğü getirmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan **Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar** (Beijing Kuralları), çocuk adalet sisteminde daima çocuğun iyileştirilmesinin ön plana alınması gerektiğini vurgulamakta; çocukların infaz sürecinde sahip oldukları özgün ihtiyaçlar ile korunma gerekliliklerinin altını çizmektedir. Kurallar; çocukların yetişkinlerden fiziksel ve sosyal olarak ayrılmasını, uygun eğitim programlarına erişimini, psikososyal desteklere ulaşmasını ve aile ile toplumla bağlarının korunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu uygulamalar, çocukların toplumsal yaşama yeniden katılımı açısından kritik önem taşımaktadır. Benzer biçimde, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen **Birleşmiş Milletler Çocukların Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmasına İlişkin Asgari Kurallar (Havana Kuralları)** infaz rejiminin insan onuruna saygılı, ayrımcılıktan uzak ve çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını dikkate alan bir yaklaşım çerçevesinde yürütülmesini teşvik etmektedir. Yine belgeye göre, bir çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılması, başvurulabilecek en son tedbirdir; bu tedbir istisnai hallerde ve zorunlu asgari bir süre için kullanılabilir. Özgürlükten yoksun bırakma süresinin uzunluğuna yetkili yargı makamları tarafından karar verilir; bu karar çocuğun daha erken salıverilmesi ihtimalini ortadan kaldırmaz. Her iki belge, çocuk infaz rejiminin, çocukların yüksek yararını temel alan, toplumla yeniden bütünleşmeyi hedefleyen, insan hakları standartlarıyla uyumlu bir sistem olarak yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu uluslararası standartlar, devletlerin infaz politikalarını oluştururken ve uygularken; çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine uygun, kapsamlı ve bütüncül koruyucu tedbirler alma yükümlülüğü getirmektedir.

Türkiye’de çocuk adalet sistemi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin (BMÇHS) temel ilkeleri doğrultusunda 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı **Çocuk Koruma Kanunu** (ÇKK) ile yapılandırılmıştır. Türk Ceza Kanununda ve ÇKK’de çocuk tanımı yapılmakta; daha erken reşit olma durumu dahil olmak üzere, 18 yaşını doldurmamış bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir. ÇKK, çocukların sosyal, psikolojik, bedensel ve ahlaki gelişimlerini dikkate alan koruyucu ve destekleyici tedbirlerle birlikte, suça sürüklenen çocuklar için özel muhakeme usullerinin uygulanmasını öngörmektedir. ÇKK’de çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirler (danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık, barınma) ile çocuk mahkemeleri, çocuk savcılığı ve sosyal inceleme raporları gibi çocuk adaletinin temel araçları düzenlenmiştir.

ÇKK, çocuk adalet sistemi içerisinde çocuğun yüksek yararını gözetten bir yaklaşımı esas almakta; bu bağlamda suça sürüklenen çocukların sadece cezalandırılması değil, haklarının korunarak topluma yeniden katılımlarının sağlanması hedeflenmektedir (ÇKK md. 1 v 4). Çocuk infaz rejimi bağlamında ise, çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması gereken bir yol olarak öngörülmektedir (ÇKK md. 4). Kanun, danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma gibi koruyucu ve destekleyici

tedbirleri ayrıntılı olarak düzenleyerek, ceza adalet sistemi içerisindeki çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına uygun müdahaleler yapılmasını temin etmektedir (ÇKK md. 5).

Yukarıda detaylıca açıklanan çocuk adalet sistemine ilişkin uluslararası standartlar ve Türkiye’deki mevzuat, çocukların korunması ve haklarının güvence altına alınması konusunda ortak ve evrensel bazı temel ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler, çocukların adalet süreçlerinde maruz kalabilecekleri zararın en aza indirilmesi ve onların gelişimsel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının gözetilmesi amacını taşımaktadır. Söz konusu ilkeler, BMÇHS, Beijing Kuralları ile ÇKK ve diğer ilgili mevzuatta açıkça ifade edilmekte ve benimsenmektedir. Aşağıda, bu temel ilkelerin detaylı açıklamaları yer almaktadır:

- **Çocuğun üstün yararı:** Çocuğun yüksek yararı ilkesi, çocuk adalet sisteminin merkezinde yer alan en temel prensiptir. BMÇHS’nin 3. maddesinde açıklandığı üzere, tüm çocukla ilgili işlemlerde —karar alma, uygulama ve tedbir süreçlerinde— çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimini en iyi şekilde destekleyecek yaklaşımlar benimsenmelidir. Bu ilke, adalet sisteminin çocukların haklarını koruyan ve onların uzun vadeli yararını gözeten kararlar almasını zorunlu kılar. Ulusal mevzuatta da ÇKK ve ilgili düzenlemeler, çocuklara yönelik her türlü tedbirin ve kararın çocuğun yüksek yararını esas alması gerektiğini hükme bağlamaktadır. Bu kapsamda, çocukların ihtiyaçları, bireysel koşulları, gelişimsel düzeyleri ve maruz kaldıkları riskler ayrıntılı şekilde değerlendirilmelidir.
- **Özgürlüğün kısıtlanmasının son çare olması:** Çocukların özgürlüğünün kısıtlanması, uluslararası hukukta kabul edilen en sıkı sınırlamalardan biridir. BMÇHS’nin 37. maddesi (b) fıkrası ve ÇKK’nın 4. maddesi bu noktada kritik önem taşır. Bu düzenlemeler, çocukların tutuklanması, gözaltına alınması veya başka biçimde özgürlüklerinin kısıtlanmasının ancak zorunlu hallerde ve kesinlikle son çare olarak uygulanmasını emreder. Ayrıca, özgürlük kısıtlamalarının mümkün olan en kısa süreyle sınırlandırılması gerekmektedir. Bu yaklaşım, çocukların adalet sistemindeki deneyimlerinin olumsuz etkilerini en aza indirmeyi, onların sosyal çevrelerinden kopmalarını engellemeyi ve toplumsal yaşama yeniden katılım süreçlerine erken müdahale imkânı sağlamayı amaçlar. Türkiye’de ise uygulamada, bu ilkenin tam anlamıyla hayata geçirilmesi çeşitli yapısal ve uygulama bazlı zorluklarla karşılaşmakta; bu nedenle reform ve iyileştirme gerekmektedir.
- **Ayrımcılık yasağı:** Çocuk adalet sisteminde ayrımcılığın önlenmesi, çocukların eşit ve adil bir şekilde haklarından yararlanmasının temel koşuludur. BMÇHS’nin 2. maddesi, her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını öngörmekte; cinsiyet, ırk, etnik köken, engellilik durumu ile sosyal ve ekonomik statü gibi özelliklere dayalı farklı muamelelerin önlenmesini amaçlamaktadır. Ulusal mevzuatta da çocuk haklarına yönelik ayrımcılığın önlenmesi esastır; ancak özellikle engelli çocuklar, göçmen ve mülteci çocuklar ile dezavantajlı gruplara yönelik uygulamalarda eşitlik ilkesi tam anlamıyla gerçekleşmemektedir. Bu nedenle, uygulamada ayrımcılıkla mücadele ve kapsayıcı hizmetlerin yaygınlaştırılması hayati önemdedir.
- **Çocuğun katılım hakkı:** Çocukların kendilerini ilgilendiren kararlara etkin katılımı, BMÇHS’nin 12. maddesi ile güvence altına alınmış temel bir haktır. Bu ilke;

çocukların yaşları, gelişim düzeyleri ve olgunluklarına uygun biçimde görüşlerini özgürce ifade edebilmelerini ve bu görüşlerin karar süreçlerinde dikkate alınmasını öngörmektedir. Adalet sistemi içerisinde çocukların sesinin duyulması, hem kararların çocuk açısından daha anlamlı ve adil olmasını sağlar hem de çocukların haklarının bilinçli şekilde savunulmasına zemin hazırlar. Türkiye’de, uygulamada çocukların adli süreçlere aktif ve etkili katılımını engelleyen çeşitli hukuki ve yapısal eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi, çocuk merkezli adalet anlayışının güçlendirilmesi için gereklidir.

- **Gizlilik:** Çocukların adalet süreçlerindeki kimlik bilgileri ve yaşadıkları süreçlere dair bilgiler, hem hukuki hem de etik açıdan korunmalıdır. BMÇHS ve ilgili uluslararası belgeler, çocukların kimlik bilgilerinin, adli işlemler sırasında gizli tutulmasını zorunlu kılar. Bu ilke, çocukların sosyal damgalanma riskini azaltmak, yeniden toplumla bütünleşme süreçlerine zarar verebilecek kamuoyu baskısını önlemek ve çocukların özel hayatlarının korunmasını sağlamak amacını taşır. Türkiye’de de bu husus mevzuatta yer almakla birlikte, uygulamada gizlilik ilkesinin tam ve etkin şekilde korunması için özel önlemler alınması gerekmektedir.

Türkiye’de çocuk adaletine ilişkin mevzuat, özellikle ÇKK ve ilgili mevzuatla, BMÇHS ile uyumlu temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Ancak, mevzuatın dağınık yapısı, kurumsal koordinasyon eksiklikleri ve uygulamada karşılaşılan altyapı sorunları nedeniyle uluslararası standartların tam anlamıyla hayata geçirilmesi zorlaşmaktadır. Özellikle özgürlüğün kısıtlanmasının son çare olması, ayrımcılıkla mücadele, çocukların katılım hakkının sağlanması ve gizlilik ilkelerinin etkin biçimde uygulanması için kapsamlı yapısal reformlar ve disiplinlerarası iş birliği gerekmektedir. Bu kapsamda, çocuk hakları temelli bütüncül politikaların geliştirilmesi ve uygulayıcı kurumların kapasitesinin artırılması öncelikli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuk Adalet Sistemine İlişkin Sorunlar ve Öneriler

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından 16 Mayıs 2025 tarihinde ilgili sivil toplum kuruluşlarının, meslek örgütlerinin ve akademisyenlerin katılımı ile düzenlenen çalıştayda, yalnızca gündemdeki mevzuat değişikliği taslağının değerlendirilmesiyle¹ sınırlı kalınmamış, aynı zamanda çocukların adalet sistemi ile ilişkisini yeniden şekillendirmeyi amaçlayan kapsamlı ve çok katmanlı bir tartışma zemini oluşturulmuştur. Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin mevzuat değişikliği taslağı ile çocuklara yönelik güncel tartışmalar ışığında; çocuk adalet sistemine dair mevcut sorunların kapsamlı tespiti, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve bu doğrultuda politika belgelerinin oluşturulması hedeflenmiştir.

Mevcut infaz rejiminin, taslak metnin ve güncel tartışmaların; çocukların yüksek yararı, onarıcı adalet anlayışı, ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik ve orantılılık ilkeleri gibi temel hak ve hukuk ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu; ayrıca yapılması öngörülen yasa değişikliklerinin

¹ Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklif Taslağı Kapsamında 13/12/2004 Tarihli ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanuna Dair Taslak.

bu ilkeleri güçlendirici ya da zayıflatıcı etkileri, aşağıda belirtilen başlıklar çerçevesinde detaylı olarak ele alınmıştır.

1. Suçla İlişilenmenin Önlenmesi

Çocukların suçla ilişkilenmesinin önlenmesine yönelik güçlendirici yaklaşımlar esas alınmalıdır.

Çocukların suçla ilişkilenmesini önlemek, yalnızca bireysel sorumluluğa odaklanan bir yaklaşım değil; aynı zamanda yapısal eşitsizliklerle mücadele eden, bütüncül ve güçlendirici politikaların hayata geçirilmesini gerektirir. Suça sürüklenmenin önlenmesi, çocukların ihtiyaç duyduğu destek sistemlerinin eksikliğinden kaynaklanan risklerin azaltılmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu nedenle, ceza infaz sürecinde çocukların bireysel gelişim düzeylerine ve ihtiyaçlarına uygun eğitim, psikososyal destek ve mesleki gelişim olanaklarının sağlandığı, toplumla bütünleşmeyi destekleyen kapsamlı mekanizmalar oluşturulmalıdır². Bu mekanizmalar, yalnızca ceza infaz kurumundaki çocuklar için değil; denetimli serbestlik başta olmak üzere adli sistemde yer alan tüm çocuklar için erişilebilir olmalıdır.

Özellikle birden fazla kez suça sürüklenen çocuklar bakımından, yeniden suça yönelimi engellemek amacıyla bireysel risk ve ihtiyaç analizlerine dayanan özel müdahale planları geliştirilmelidir. Bu planlar; çocuğun sosyal çevresiyle bağlarını güçlendiren, güven ilişkileri kurmasına olanak tanıyan ve toplumsal hayata aktif katılımını destekleyen şekilde yapılandırılmalıdır. Bu doğrultuda:

- Ceza infaz kurumlarında yer alan çocuklara yönelik bireyselleştirilmiş destek planları hazırlanmalı, bu planların hazırlanmasında sosyal hizmet uzmanları, psikologlar ve eğitimciler eşgüdümlü çalışmalıdır.
- Yerel yönetimlerin, çocukların serbest kaldıktan sonra topluma yeniden katılımını destekleyen sosyal programlar (mentorluk, meslek edindirme, sosyal beceri geliştirme atölyeleri) hayata geçirmesi teşvik edilmelidir.
- Milli Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR işbirliğiyle, çocukların devam edebileceği esnek ve alternatif eğitim modelleri geliştirilmelidir.
- Risk altındaki çocuklar için özel izleme sistemleri kurulmalı; çocukla düzenli temas kuran meslek grupları (rehber öğretmen, sosyal hizmet uzmanı, denetimli serbestlik görevlisi vb.) arasındaki bilgi akışı kurumsallaştırılmalıdır.

² Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı tarafından önleyici çalışma olarak risk altındaki çocuklara yönelik “Gençlik Merkezi”; tahliye sonrası çocuklara yönelik ise “Yeniden” programları geliştirilmiştir. Model nitelikteki bu uygulamaların yaygınlaştırılması yönünde savunuculuk çalışmaları yürütülmektedir. Programlara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.:

Gençlik Merkezi 2023-2024 İzleme Değerlendirme Raporu, 2024. Çevrimiçi: https://drive.google.com/file/d/1iSsaDMRCXOHqV_yLEi5VbOI5Ko66d26v/view, Adli Sisteme Giren Çocuklarla Çalışmalar Yeniden Projesi Final Kitabı. 2020. Çevrimiçi: https://www.tcyov.org/wp-content/uploads/2020/11/YenidenProjesi_FinalKitabi.pdf.

2. Ceza Sorumluluğu Yaşı

Çocukların Ceza Sorumluluğuna İlişkin Yaş Sınırının Gelişimsel Gereklilikler ve Onarıcı Yaklaşım Ekseninde Yeniden Değerlendirmesi Gereklidir.

Çocukların fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal gelişim süreçlerinin yetişkinlerden farklılık göstermesi, ceza adalet sistemi içinde çocuklara özgü koruyucu ve farklılaştırılmış düzenlemelerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Suça sürüklenen çocuklara ilişkin yargılamalarda yalnızca işlenen fiilin değil, çocuğun yaşam koşulları, eğitim geçmişi, gelişim düzeyi ve sosyal çevresi bütüncül biçimde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, çocuğun tamamen bireysel düzlemde sorumlu tutulması yerine, suça sürüklenmede toplumsal sorumluluğun da gözetilmesi gereklidir.

Ceza sorumluluğunun başlama yaşı konusunda³ evrensel bir standart bulunmamakla birlikte, uluslararası belgeler ve bilimsel araştırmalar; bu yaştan çocuğun suçun hukuki anlam ve sonuçlarını idrak edebileceği gelişimsel bir dönemde başlaması gerektiğine işaret etmektedir. BMÇHS'nin 40. maddesi ile Beijing Kuralları, çocukların yaşlarına uygunluğu ve toplumla yeniden bütünleşmeyi esas alan bir adalet sürecine tabi tutulmasını önermektedir. Aynı doğrultuda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2019 tarihli 24 No'lu Genel Yorumu'nda, çocuk adalet sistemlerinin cezalandırıcı değil; onarıcı ve destekleyici bir yapıda olması gerektiğini ifade etmektedir. Komite, ceza sorumluluğunun alt sınırının en az 14 yaş olarak belirlenmesini tavsiye etmekte; 15 veya 16 gibi daha yüksek yaş sınırlarını benimseyen ülkeleri ise olumlu örnekler arasında değerlendirmektedir⁴.

Türkiye'de Türk Ceza Kanunu'nun 31. maddesi uyarınca, 12 yaşından küçük çocuklar ceza sorumluluğundan tamamen muaf tutulmakta; 12-15 yaş aralığında ise fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrayamama durumu sorumluluğu ortadan kaldırabilmektedir. 15-18 yaş grubundaki çocukların ise fiilin niteliğine göre sınırlı bir ceza sorumluluğu taşımaları mümkündür. Ancak mevcut düzenlemeler, çocukların gelişimsel özellikleri ve uluslararası standartlar ışığında yeniden ele alınmalıdır. Özellikle nörogelişimsel bulgular, 15 yaş altı çocukların soyut düşünme, muhakeme ve sonuç öngörme becerilerinin henüz yeterince gelişmediğini ortaya koymakta ve bu yaş grubundaki çocukların cezai süreçlerden ziyade koruyucu müdahalelere tabi tutulmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda:

³ Örneğin, bu ilkenin benimsendiği Belçika ve Romanya'da ceza sorumluluğu yaşı 18 olarak belirlenmiştir. Diğer yandan, Portekiz, İspanya ve Ukrayna'da bu yaş 16 iken, Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç gibi ülkelerde ise 15 olarak tespit edilmiştir. Ceza sorumluluğu açısından, genel olarak kuzey ülkelerinde yaş sınırının, güney ülkelerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, İtalya, Hırvatistan, Rusya, Slovenya, Japonya, Macaristan, Romanya ve Çin gibi kuzey ülkelerinde ceza sorumluluğu yaşı 14 olarak belirlenmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ateşçi, Kardelen, Çocuk ve Ceza Sorumluluğu: Neo-Liberal Söylemlerin Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkisi, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi 23 Nisan Özel Yayını, ss. 11-26, 2025.

⁴ 2 Haziran 2023 tarihinde BM Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'nin "birleştirilmiş dördüncü ve beşinci raporlarına ilişkin nihai gözlemlerinde asgari cezai sorumluluk yaşının 12 olarak kalmasını endişe verici bulduğunu bildirmiştir. Çevrimiçi: <https://docs.un.org/en/CRC/C/TUR/CO/4-5> Erişim Tarihi: 8.6.2025. Benzer şekilde, BM İşkenceye Karşı Komite de 14 Ağustos 2024 tarihli, Türkiye'nin beşinci periyodik raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde, ceza sorumluluğu için asgari yaşı yükseltmek ve çocuk adaletine ilişkin standartların tam olarak uygulanmasını sağlamak için gerekli önlemlerin alınmasını tavsiye etmiştir. Çevrimiçi: <https://docs.un.org/en/CAT/C/TUR/CO/5> Erişim Tarihi: 8.6.2025.

- TCK m. 31’de öngörülen ceza sorumluluğu yaşının en az 15’e çıkarılması, hem bilimsel veriler hem de uluslararası yükümlülükler açısından zorunlu bir reform alanıdır⁵.
- 15-18 yaş grubundaki çocuklar için öncelikle ihtiyaçları kapsamında çocuklara özgü tedbirlerinin uygulanması sağlanmalıdır. Bu gruptaki çocukların, tedbirlerden sonuç alınamaması halinde bireysel gelişim düzeyleri, eğitim geçmişleri ve sosyal çevreleri gözetilerek, toplumla yeniden bütünleşmeyi önceleyen ve uzman görüşlerine dayanan bir değerlendirme mekanizmasıyla yargılanmaları gerekmektedir.
- Ceza sorumluluğunun bulunmadığı durumlarda ise, çocuklara özgü koruyucu ve destekleyici nitelikteki güvenlik tedbirlerinin uygulanması esas alınmalıdır.

3. Onarıcı Adalet İçin Kurumsal Güçlendirme

Adli süreçlerde çocukların korunmasına yönelik mevcut yapıların kurumsal kapasitesi güçlendirilmeli, çocuk adalet sisteminde onarıcı adalet yaklaşımına geçiş kolaylaştıracak yasal ve yapısal düzenlemeler hayata geçirilmelidir.

Çocuk adalet sistemi, yalnızca suçla ilişkilendirilen davranışlara verilen tepkilerin değil; çocukların gelişimsel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının bütüncül biçimde değerlendirildiği çok katmanlı bir müdahale alanıdır. Bu kapsamda, ceza hukuku sınırlarını aşan, önleyici ve hak temelli politikaların belirlenmesi ve bu politikaların disiplinlerarası işleyişle desteklenmesi temel bir gereklilik haline gelmektedir. Çocukların adalet sistemiyle temas ettikleri her aşamada gelişimsel özelliklerinin gözetilmesi; adil yargılanma hakkının ve çocuk haklarına ilişkin uluslararası yükümlülüklerin doğal bir uzantısıdır. Buna paralel olarak, Türkiye Cumhuriyeti On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028), 735. maddesi kapsamında çocuk adalet sisteminin çocuğun yüksek yararı ve onarıcı adalet anlayışı temelinde yeniden yapılandırılmasını hedeflemektedir.

Çocuk adalet sistemine ilişkin mevcut irade ve politika çerçeveleri, hak temelli dönüşüm için önemli bir zemin sunmaktadır. Ancak bu zemin, yalnızca uygulamaya geçirildiği ölçüde anlamlıdır. Çocuğun yüksek yararını esas alan bir adalet sisteminin inşası, yalnızca bireysel hak ihlallerini önlemekle kalmayacak, toplumsal adalet ve güven duygusunu da pekiştirecektir. Bu doğrultuda, aşağıdaki adımlar atılmalıdır:

⁵ Yapılan bir araştırmada suça sürüklenen çocuk sıfatıyla yargılanmış katılımcılarının, adli sisteme girmelerine neden olan eylemler hakkında "cahilce bir şey yapmak", "yasak/suç olduğunu bilmemek", "doğru bir eylem olmadığını bilse dahi sonucunu kestirememek/öngörememek", "başına ne geleceği hakkında fikir yürütememek", "akranlarından oluşan gruptan dışlanma tehdidi karşısında o an aklını tam olarak kullanamamak" şeklinde algılarının olduğu görülmüş; Türk Ceza Kanunu'nun 31. maddesine göre ceza sorumluluğu yaşı 12 olarak belirlenmiş olsa da, avukatlar ve uzmanlar tarafından bu yaşın düşük olduğu, ceza sorumluluğu yaşının 15'e yükseltilmesinin daha uygun olacağı yönünde görüşler dile getirilmiştir. Bu değerlendirme, literatürdeki mevcut eleştirilerle paralellik göstermektedir. Detaylı bilgi için bkz. Demir, Selmin Cansu, Çocuk Ceza Yargılamasının Çocuk Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, 2024, s. 247.

- Çocukların risk altında olduğu durumları erken aşamada tespit edecek ve sosyal hizmet sistemine yönlendirecek koruyucu mekanizmalar güçlendirilmelidir.
- Uzlaştırma, mağdur-failler arası arabuluculuk, sosyal sorumluluk programları gibi çocuklara özgü onarıcı adalet uygulamaları pilot bölgelerde başlatılarak yaygınlaştırılmalı; bu süreçler çocuk dostu biçimde yapılandırılmalıdır.
- Onarıcı adalet yaklaşımını esas alan düzenlemeler, Çocuk Koruma Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu gibi temel yasalarda açık biçimde tanımlanmalı, uygulamaya yön verecek normatif bir çerçeve oluşturulmalıdır.
- Onarıcı adalet uygulamalarına yasal dayanak kazandıracak bu düzenlemeler ivedilikle hayata geçirilmeli; mevcut mevzuatın bu yaklaşımla uyumlu hale getirilmesi sağlanmalıdır.
- Çocuklarla çalışan adli ve idari personelin (hakim, savcı, sosyal hizmet uzmanı, pedagog, avukat) onarıcı adalet yaklaşımına ilişkin eğitim alması sağlanmalı; disiplinlerarası ekiplerin oluşturulması ve yeterli sayıda uzman personelin istihdamı öncelik haline getirilmelidir.
- Hukuk fakültelerinin müfredatına, onarıcı adalet ve çocuk adalet sistemine ilişkin zorunlu dersler eklenmelidir.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve yerel yönetimlerin eşgüdümünde, çocuklara özgü onarıcı adalet merkezleri kurulmalıdır. Bu merkezlerde uzlaştırma, danışmanlık, mağdur desteği ve toplumla yeniden bütünleşme süreçleri bütüncül şekilde yürütülmeli; mağdur-çocuk-uzman üçgeninde şeffaf ve güvenli bir süreç sağlanmalıdır.
- Belediyeler, okullar ve gençlik merkezleri gibi kamusal kurumlar, onarıcı adalet süreçlerinin bir parçası haline getirilerek çocukların sosyal çevreleriyle yeniden bağ kurmaları desteklenmelidir.
- Sivil toplumun sürece katılımı teşvik edilmeli; yerel düzeyde çalışan dernek ve vakıflarla etkili iş birlikleri geliştirilmelidir.
- Çocuk adalet sistemine ilişkin veriler düzenli, ayrıştırılmış ve şeffaf biçimde toplanmalı; uygulamaların sonuçları, etkileri ve geliştirilmesi gereken yönler bu veriler üzerinden izlenmeli ve değerlendirilmelidir.

4. Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Uzman Desteği

Soruşturma aşamasından itibaren, suça sürüklenen çocuklara da mağdur çocuklarda olduğu gibi uzman desteği sağlanması yasal güvence altına alınmalı; çocukla kurulan iletişimin niteliğini artıracak bu uygulama, adil yargılanma hakkı ve çocuğun yüksek yararı ilkeleri doğrultusunda sistematik biçimde hayata geçirilmelidir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 236. maddesi uyarınca, mağdur sıfatını taşıyan çocukların beyanlarının alınması sırasında yanlarında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişinin bulundurulması zorunludur. Bu düzenleme, mağdur çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını, yaşadığı travmayı ve adli sürecin çocuk üzerindeki olası etkilerini gözetin koruyucu bir mekanizma sunmaktadır. Buna karşın, ÇKK'nın 15. maddesi, suça sürüklendiği

iddia edilen çocuklar açısından yalnızca “*çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir*” ifadesine yer vererek bu desteği ihtiyari hale getirmiştir. Mevzuattaki bu eşitsizlik, çocuklar arasında haksız bir ayrım doğurmakta; BMÇHS’nin 2. maddesinde güvence altına alınan ayrımcılık yasağı ilkesine açıkça aykırılık teşkil etmektedir.

Adli sürece dahil olan her çocuk, ister mağdur ister suça sürüklenmiş olsun, gelişimsel özellikleri gereği uzman desteğine ihtiyaç duyar. Özellikle suça sürüklenen çocukların, baskı altında kaldıklarında yönlendirilebilir olmaları, içinde bulundukları durumun ciddiyetini kavrayamamaları ya da otorite figürleri karşısında kendilerini savunamadan suçlamaları kabul edebilmeleri, beyanlarının sağlığını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, uzman desteği yalnızca çocuğun psikososyal iyilik hâlini korumak için değil, aynı zamanda maddi gerçeğe ulaşmak ve adil yargılanma hakkını temin etmek açısından da kritik bir öneme sahiptir.

Uzman desteğinden yoksun şekilde yürütülen ifade alma süreçleri, çocukların ruhsal bütünlüğünü zedeleyebileceği gibi, çocuğun yüksek yararı ilkesi ile çocuğa zarar vermeme ilkesini de doğrudan ihlal etmektedir. Adli süreçlerde yalnız bırakılan çocuklar, sistemin yükünü taşımakta zorlanmakta, yargı sürecinin travmatik etkilerine açık hale gelmektedir. Bu nedenle yalnızca mağdur çocukların değil, suça sürüklendiği iddia edilen tüm çocukların da, adli sistemle ilk temaslarından itibaren (ifade alma, gözaltı, kolluk işlemleri, ilk duruşma vb.) uzman desteğiyle korunmaları yasal bir zorunluluk haline getirilmelidir⁶.

Bu kapsamda;

- ÇKK Madde 15’teki “*sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir*” düzenlemesi kaldırılmalı ve tüm çocuklar için eşit koruma sağlayan, açık ve bağlayıcı hükümlere yer verilmelidir.
- Suça sürüklenen çocuklara, adli sistemle ilk temaslarından itibaren (ifade alma, gözaltı, ilk duruşma vs.) uzman desteği sağlanması yasal zorunluluk hâline getirilmelidir.
- Suça sürüklenen çocuklara verilecek destek ,sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve çocuk gelişim uzmanı gibi meslek gruplarını da sürece dâhil edecek şekilde yapılandırılmalıdır.
- Uzmanların, çocuklarla travmatize etmeyen, hak temelli ve gelişim düzeyine uygun bir iletişim kurabilme kapasitesine sahip olması için düzenli ve zorunlu eğitimler

⁶ Hollanda’da, bir çocuk polis tarafından gözaltına alındığında, polis hemen çocuk koruma kurulundan bir sosyal hizmet uzmanına durumu bildirilir. Eğer çocuk gözaltı sonrası tutuklanmaz ve evine gönderilirse, çocuk kurula davet edilir ve burada sosyal hizmet görevlisi tarafından standartlaştırılmış bir değerlendirmeye tabi tutulur. Çocuğun tutuklu yargılanmasına karar verildiğinde, savcının kurulu bilgilendirmesi zorunludur. Sosyal hizmet görevlisi, tutuklu bulunan çocuğun iyilik hâlini (refahını) değerlendiren ilk incelemeyi yapar ve savcı ile soruşturma hâkimine sunulmak üzere bir rapor hazırlar. Bu rapor, çocuğun denetim altında serbest bırakılıp bırakılmaması veya tutukluluğun sürdürülmesi konusunda görüş içerir. Aynı sosyal hizmet görevlisi, dava süreci boyunca çocukla iletişim halinde kalır. Rap, Stephanie Elaine, The Participation of Social Services in Youth Justice Systems in Europe, European Journal of Social Work, 2014, s. 8.

alması sağlanmalıdır.

5. Çocuk Adaletinde Mesleki Uzmanlık

Adli süreçlerde çocuklarla çalışan tüm meslek gruplarının çocuk alanında uzmanlaşması sağlanmalı, bu kapsamda düzenli ve nitelikli eğitimler verilerek bu eğitimlerin belli aralıklarla güncellenmesi zorunlu hale getirilmelidir.

Çocuklar için çalışan uzmanların nitelikleri, çocukların adalete erişiminde doğrudan rol oynamaktadır. Bir önceki başlıkta aktarılan sorunlara ek olarak, çocuk adalet sistemine ilişkin uygulayıcıların çocuk hakları ve travma bilgili yaklaşımlar konusunda sürekli eğitim programlarına tabi tutulması ayrıca önem teşkil etmektedir. Avrupa Konseyi'nin 2010 tarihli Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi, adli görüşme uzmanlarının çocukların gelişimsel özelliklerine uygun olarak seçilmesini zorunlu kılmaktadır. Rehberde göre, uzmanların ileri düzey eğitim almış olması ve etkili iletişim becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Bu yaklaşım, çocuğun kendini ifade edebilmesini ve sürece katılımını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, travma yaşamış çocukların beden dili, mimik ve duygusal tepkilerinin doğru şekilde yorumlanması sağlanmaktadır⁷. Türkiye'de ise ilgili düzenlemeler, uzmanların yeterlilik kriterleri ve görev tanımları açısından uluslararası standartlarla tam uyumlu değildir. Bu durum, çocukların korunması ve adalete erişim süreçlerinde uygulama birliği ve kalite açısından eksikliklere yol açmaktadır. Bu sebeple;

- Çocuklarla ilgili adli süreçte görev yapan uzmanların mesleki bilgi, beceri, deneyim ve etik standartlarını kapsayan asgari yeterlilik kriterleri ulusal düzeyde belirlenmeli ve standartlaştırılmalıdır. Bu kriterler, tüm merkezlerde hizmet kalitesini ve uygulama birliğini sağlamaya yönelik ulusal mevzuat ve politika belgeleri ile desteklenmeli ve ilgili kurumların işbirliğiyle sürekli güncellenmelidir.
- Uzmanların, çocukla bütünsel iletişim kurma ve beden dili, mimik gibi sözlü olmayan iletişim unsurlarını değerlendirme becerileri eğitim programlarına dahil edilmelidir. Ayrıca, farklı engel durumları veya özel ihtiyaçları olan uzmanların görev ve sorumlulukları, çocuk hakları ve güncel bilimsel veriler ışığında açık, eşitlikçi ve kapsayıcı bir şekilde tanımlanarak, güçlü oldukları alanlarda destekleyici veya danışman roller üstlenmeleri sağlanmalıdır.
- Adli görüşmecilerin seçiminde, görev tanımlarında ve eğitim programlarında Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi) başta olmak üzere ilgili uluslararası standartlara uyum sağlanmalıdır. Görüşmecilerin, fiziksel gözlem yapabilme, travma

⁷ PROMISE Barnahus Kalite Standartları belgesinde de adli görüşmecilerin seçiminde fiziksel gözlem kapasitesine sahip, ileri düzey eğitim almış psikolog veya sosyal hizmet uzmanlarının tercih edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu standartlar, çocuk mağdurların ve tanıkların adli süreçlerdeki haklarının ve güvenliğinin korunmasını amaçlayan multidisipliner yaklaşımı benimsemekte; adli görüşmecilerin yalnızca sözlü iletişimde değil, aynı zamanda çocuğun beden dili ve duygusal durumunu değerlendirebilme yetkinliğine sahip olmalarının önemini ortaya koymaktadır. Çevrimiçi:

https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/Guidance_short_A5-FINAL.pdf;

<https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf>.

bilgisi ve çocuk gelişimi gibi alanlarda ileri düzey eğitim alması zorunlu kılınarak, adli süreçlerde çocukların güvenliği ve hakları korunmalıdır.

- Uzmanların performansları, yeterlilik kriterleri ve eğitim ihtiyaçlarının güncelliğini sağlamak üzere bağımsız ve tarafsız bir izleme ve değerlendirme mekanizması kurulmalıdır. Bu mekanizma; akademisyenler, alan uzmanları ve sivil toplum temsilcilerinden oluşmalı, düzenli değerlendirmeler sonucunda standartları güncellemeli ve uygulamadaki aksaklıkları gidermelidir.
- Çocuk adalet sisteminde çalışan tüm uzmanlar için yapılandırılmış bir süpervizyon sistemi kurularak uzmanların süpervizyon hizmeti almaları sağlanmalıdır.
- Çocukların adli ve sosyal hizmet süreçlerinde ifadelerinin sadece sözlü anlatımla sınırlı olmadığı; davranışsal, duygusal ve fiziksel göstergelerin de değerlendirilmesinin kritik olduğu konusunda uzmanlar ve karar vericiler arasında farkındalık artırılmalıdır. Bu amaçla, düzenli mesleki gelişim programları, seminerler ve eğitimler organize edilerek uzmanların bilgi ve becerilerin güncellenmelidir.
- Çocuklarla ilgili adli görüşmelerin yapıldığı merkezlerde, farklı iller ve kurumlar arasında uygulama birliğinin sağlanarak, eşit ve kaliteli hizmet verilmesini, etkin ve koordineli çalışılmasını temin etmek için hizmet süreçleri, görev dağılımı, iş akışları, disiplinler arası koordinasyon, gizlilik ilkesi ve çocuk hakları ilkelerini kapsayan bağlayıcı ulusal protokoller geliştirilmelidir.

6. Çocuklara Yönelik Tutuklama Kararları

Çocuklara yönelik koruyucu tedbirlerinin öncelenmesini engelleyen tutuklama uygulamaları gözden geçirilmeli; çocuklar hakkında tutuklama kararı verilmeden önce, alternatif tedbirlerin uygulanma imkânı titizlikle değerlendirilmelidir.

Çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmaları, hem uluslararası insan hakları belgelerinde hem de Türkiye'nin iç hukukunda yalnızca istisnai hallerde ve son çare olarak kabul edilmektedir. ÇKK'nın 4. ve 5. maddeleri, çocuk adalet sisteminde çocuğun yüksek yararının esas alınmasını, özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirlerin en son seçenek olarak değerlendirilmesini ve koruyucu–destekleyici müdahalelere öncelik verilmesini açıkça düzenlemektedir. Aynı şekilde, BMÇHS'nin 37'nci maddesi ile Beijing Kuralları'nın 13/1 ve 19 numaralı kuralları da tutuklamanın “son çare” olarak ve mümkün olan en kısa süreyle uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Birleşmiş Milletler'in Çocukların Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmasına İlişkin Küresel Araştırma Raporu (2019) da, tutuklamanın çocuk üzerinde kalıcı travmalara yol açabileceğini vurgulamaktadır⁸. Bu nedenle özgürlükten yoksun bırakma kararlarının ancak ciddi tehlikelerin varlığı hâlinde ve tüm alternatifler tüketildikten sonra gündeme gelmesi gerektiğini, aksi durumda çocuklar üzerinde uzun vadeli ve onarılmaz zararlar doğurabileceğini belirtmektedir. Ancak Türkiye'de mevcut uygulamalar bu normatif çerçeveye örtüşmemektedir. BM Çocuk Hakları Komitesinin Türkiye'nin “birleştirilmiş dördüncü ve beşinci raporlarına ilişkin nihai gözlemlerinde”⁹ “yargılama

⁸ Nowak, Manfred, (2019). United Nations global study on children deprived of liberty. Project Report. Geneva: United Nations.

⁹ Çevrimiçi: <https://docs.un.org/en/CRC/C/TUR/CO/4-5> Erişim Tarihi: 8.6.2025.

öncesi uzun tutukluluk süreleri, hapis cezasına alternatiflerin yetersizliği ve saptırma tedbirlerinin yeterince kullanılmaması” yönündeki endişeleri açıkça belirtilmiştir. Bu kapsamda; “yargılama öncesi tutukluluk süresini uygun olan en kısa süreye indirmeli ve bunu son çare olarak ve sıkı ve düzenli bir denetim altında uygulamalıdır” önerisi ile Türkiye’nin çocuk adalet sistemini Sözleşme ve diğer uluslararası standartlarla tam uyumlu hale getirmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Çocuklar hakkında verilen tutuklama kararlarında alternatif tedbirlerin değerlendirilmediği ve ölçüsüz bir tedbir olarak tutuklama kararları verildiği Anayasa Mahkemesi kararlarına da yansımıştır¹⁰. Açıklanan durumlar, 5395 sayılı Kanun’un “koruyucu ve destekleyici tedbirlerin önceliği” ilkesini işlevsiz kılmakta ve çocuğun yüksek yararını zedelemektedir. Uluslararası deneyimler, çocuklar hakkında tutuklama yerine uygulanabilecek etkili alternatif müdahale yöntemlerinin mümkün ve sürdürülebilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmasına dair uygulamaların ulusal ve uluslararası yükümlülöklere uyumlu hale gelmesi için:

- Çocuk adalet sistemi içerisinde çocuğun bireysel risklerini, ihtiyaçlarını, sosyal çevresini ve gelişim düzeyini bütüncül biçimde değerlendirecek standart, bilimsel temelli risk değerlendirme araçları oluşturulmalı ve bu araçlar hâkim, savcı, sosyal hizmet uzmanı ve çocuk gelişimciler tarafından etkin biçimde kullanılmalıdır.
- Söz konusu araçlar, çocuk hakkında özgürlükten yoksun bırakma tedbiri uygulanmadan önce alternatif müdahalelerin uygunluğunu değerlendirmek amacıyla zorunlu uygulama unsuru haline getirilmelidir.
- Çocuklar hakkında tutuklamaya başvurulmadan önce hangi alternatif tedbirlerin (örneğin danışmanlık, eğitim programlarına yönlendirme, aile temelli destek, toplum temelli gözetim vb.) değerlendirileceğine ilişkin, uygulayıcılar açısından bağlayıcı nitelikte olacak ulusal standartlar belirlenmeli ve bu standartlara uygun uygulama rehberleri hazırlanmalıdır. Bu rehberler; çocuk adalet sistemi aktörlerine, her somut olayda alternatif müdahale yollarını objektif ve sistematik biçimde değerlendirme yükümlölüğü getirmelidir.
- Hakim ve savcıların, çocuk haklarına ilişkin uluslararası belgeler (özellikle BMÇHS, Beijing Kuralları, Havana Kuralları), çocuk gelişimi, çocukla iletişim ve özgürlüğü kısıtlamadan müdahale yöntemleri konusunda düzenli, uygulamalı ve yükümlölük doğurucu eğitimlere tabi tutulmaları sağlanmalıdır.
- ÇKK’da yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanabilirliğini artıracak şekilde idari ve yargısal koordinasyon mekanizmaları güçlendirilmeli, çocuklara yönelik bu tedbirlerin etkinliğini artıracak şekilde denetim ve izleme sistemleri kurulmalıdır.
- Çocuk hakkında adli işlem başlatıldığında öncelikli olarak destekleyici müdahale süreçlerinin devreye alınması zorunlu hale getirilmeli ve her tutuklama öncesi bu seçeneklerin neden yeterli görülmediğine dair somut gerekçelendirme aranmalıdır.

¹⁰ Anayasa Mahkemesi, Furkan Omurtag Başvurusu, B. No: 2014/18179, 25/10/2017; Semra Omak Başvurusu, B. No: 2015/19167, 17/7/2019.

- Çocuklar hakkında tutuklama tedbiri uygulanmadan önce çocuğun yaş, gelişim, aile ve çevre koşulları, travma geçmişi, eğitim durumu ve bireysel ihtiyaçları hakkında Sosyal İnceleme Raporu (SİR) hazırlanması kanuni zorunluluk haline getirilmelidir. Bu raporlar, tutuklama tedbirinin gerçekten “son çare” olup olmadığının yargı organlarınca değerlendirilmesine olanak sağlayacak temel araç olarak kullanılmalı, aksi durumda verilen kararlar hukuka aykırı sayılmalıdır.

Yukarıda açıklanan sorunlara ek olarak, çocukların tutuklanmasına ilişkin sevk değerlendirmelerinin uygulamada sulh ceza hakimlikleri tarafından yapılması, karar süreçlerinde uzman katkısını sınırlamaktadır. Bu durum, çocuk odaklı adalet ilkeleri çerçevesinde yeniden ele alınmalı, ilgili yasal düzenlemelerin etkin biçimde uygulanması sağlanmalıdır.

ÇKK’nın 3. maddesinin ikinci fıkrasının c bendi açıkça suça sürüklenen çocuklarla korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında uygulanacak tedbir kararlarını veren çocuk mahkemesi hâkimi olduğunu ifade etmektedir. Ancak uygulamada, özellikle soruşturma evresinde tutuklama ve adli kontrol kararları sulh ceza hâkimlikleri tarafından verilmekte; bu durum, çocuk hukuku konusunda uzmanlaşmış yargı organlarını işlevsiz hale getirmektedir. Bu durum yalnızca yasal düzenlemeye aykırılık teşkil etmekle kalmamakta, aynı zamanda çocuk adalet sisteminin temel ilkeleriyle de açıkça çelişmektedir. Sulh ceza hâkimlikleri, yapısı ve iş yükü itibarıyla çocuklarla ilgili özel koruma normlarını uygulamak konusunda yetkinlikten uzak kalmakta; çocuğun yaşı, gelişimsel ihtiyaçları, geçmişi ve yüksek yararı gibi değerlendirilmesi zorunlu bireysel faktörler, çoğu zaman göz ardı edilmektedir.

Kaldı ki, çocukların tutuklanması ve özgürlükten yoksun bırakılması, hem ulusal mevzuat hem de uluslararası standartlar uyarınca yalnızca “son çare” olarak ve “en kısa süreyle” uygulanabilecek istisnai tedbirlerdendir (*BMÇHS’nin 37. maddesi, Beijing Kurallarının 13. ve 19. maddeleri, Havana Kuralları, Anayasanın 41. ve 141. maddesi*) Bu kararların, çocuğun yaşı, gelişimsel ihtiyaçları ve yüksek yararı gözetilerek, çocuk hukuku konusunda uzmanlaşmış yargı mercileri tarafından alınması büyük önem taşımaktadır. Zira uzmanlaşmış yargı mekanizmalarını devre dışı bırakarak, çocuk adalet sisteminin temel ilkeleriyle çelişen ciddi hak ihlallerine yol açmaktadır. Çocuklar çoğu zaman yetişkinlerle birlikte aynı alanda uzun süre bekletilmekte, bu da hem ulusal mevzuata hem de çocuğun yüksek yararı ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Tüm bu hususlar dikkate alınarak:

- Çocuklara yönelik tüm koruma tedbirleri son çare olarak ve yasal düzenlemeye uygun şekilde yalnızca çocuk hakimleri tarafından verilmelidir. Bu yetkinin sulh ceza hâkimliklerince kullanılmasına son verilmesi, mevzuata uygunluğun sağlanması açısından zorunludur.
- Alternatif tedbirlere yönelik gerekçelendirme yükümlülüğünün yerine getirilmediği hallerde, özgürlüğü kısıtlayıcı kararlar; çocuk adalet sisteminin temel ilkeleri, çocuğun yüksek yararı ve ölçülülük ilkesi açısından üst denetim mercileri tarafından titizlikle incelenmeli ve etkin denetime tabi tutulmalıdır.

- Soruşturma evresinde görevli çocuk hakimi sisteminin güçlendirilmesi, bu aşamada uzman kararlarının devreye girmesini temin edecek bir modelin oluşturulması gerekmektedir.
- Çocuk adaletine özgü uzmanlık esaslı değerlendirme, yönlendirme ve izleme mekanizmaları oluşturulmalı; bu mekanizmaların karar süreçlerine sistematik biçimde entegre edilmesi sağlanmalıdır.
- Çocuklar adliyelerde değil kendilerine özgü alanlarda olmalıdır. Ancak bunun mümkün olmadığı hallerde adliyelerde çocuklar için ayrıştırılmış, koruyucu ve onarıcı nitelikte özel bekleme alanları oluşturulmalı; çocukların yetişkinlerle bir arada bulunmalarının önüne geçilmelidir.

7. Sosyal İnceleme Raporlarında ve Adli Raporlarda Standartlaşma

Sosyal İnceleme Raporları ile diğer adli değerlendirme raporlarının standartlaştırılması sağlanmalı, bu raporların niteliğini güçlendirmeye yönelik içerik, yöntem ve etik çerçevesi yeniden yapılandırılmalıdır.

Sosyal İnceleme Raporu (SİR), çocuk adalet sisteminin çocuğun bireysel özelliklerine uygun kararlar alabilmesini sağlayan temel araçlardan biridir. Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 21. maddesi uyarınca, sosyal çalışmacı veya görevlendirilen uzman tarafından hazırlanan SİR'de; yapılan incelemenin özelliğine ve verilen görevin niteliğine göre aşağıdaki hususların tamamına veya bir kısmına yer verilmesi gerektiği düzenlenmiştir. SİR'de yer alması gereken bu hususlar; çocuğun doğumundan itibaren gelişim aşamaları ile fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve moral gelişim özellikleri, ailenin toplumsal, ekonomik ve kültürel durumu ile aile içi ilişkiler, çocuğun okul, iş ve boş zaman ortamları ile sosyal çevresi, çocuğun hukuki durumu ve geçmiş müdahaleler, suça sürüklenme nedenleri, risk faktörleri ve uzman değerlendirmeleri, fiziksel, psikolojik ve sosyal yönlerden elde edilen bilgiler, uygun koruyucu, destekleyici ve eğitici tedbir önerileri ile süreleri, gerekli görülmesi hâlinde psikolojik destek veya psikiyatrik değerlendirme ihtiyaçlarıdır.

Oysa mevcut uygulamada raporların birçok sorunu bulunmaktadır. Bu sorunlar:

- SİR, günümüzde çoğunlukla biçimsel bir prosedür olarak görülmekte ve raporlar yüzeysel olarak hazırlanmakta, çocuğun gerçek yaşam koşulları, ihmal ve istismar deneyimleri, sosyoekonomik arka planı ile bireysel ihtiyaçları yeterince değerlendirilmemektedir. Bu durum, çocuk adalet sisteminin kişiselleştirilmiş, gerçekçi ve fayda odaklı kararlar üretmesini engellemektedir.
- SİR'ler gelişimsel değerlendirme içermemekte; yalnızca olay öyküsü sunulması ile yetinilmekte, yönlendirme ve ihtiyaç analizi kısmı eksik kalmaktadır.
- SİR'ler çoğu zaman yalnızca çocuk ve ailesiyle yapılan görüşmelere dayalı olarak hazırlanmakta, okul ortamı, sosyal çevre, öğretmenler veya diğer destek yapılarıyla temas kurulmamaktadır.

- SİR'leri hazırlayan kişiler çoğunlukla sosyal hizmet uzmanı değil, alanda uzmanlaşmamış personeldir. "Sosyal çalışma görevlisi" kavramı altında, mesleki sınırları net olmayan bir uygulama gelişmiştir.
- SİR'ler kronolojik anlatım ve vaka derinliği açısından yetersiz olup öneriler gerekçelendirilmemekte, raporlar teknik metin niteliğinden uzaklaşmaktadır.

Bu sınırlı uygulama, çocuk adalet sisteminin çocuğun yüksek yararı ilkesine dayalı olması gerektiği yönündeki anayasal ve uluslararası yükümlülüklerle çelişmektedir. Bu sebeple,

- Raporda yalnızca geçmiş değil; eğitsel, psikososyal, koruyucu destek ihtiyaçlarına ilişkin yapılandırılmış bir plan yer almalıdır.
- Çocuklar hakkında verilecek kararların niteliğini ve çocuğa uygun hizmet modelinin isabetini doğrudan etkileyen SİR'ler, yalnızca alanda uzmanlaşmış, çocuk koruma ve adalet sistemine hâkim sosyal hizmet uzmanları tarafından hazırlanmalıdır. Bu bağlamda, rapor hazırlama sorumluluğunu belirsizleştiren 'sosyal çalışma görevlisi' kavramı yeniden tanımlanmalı ya da tamamen kaldırılarak mesleki yetkinlik net biçimde sosyal hizmet uzmanı ile sınırlandırılmalıdır.
- SİR hazırlanırken çocuklar hakkında ev incelemesi yapılmalı; raporda öğretmen, rehberlik servisi, mahalle muhtarı, varsa çocukla ilgilenen sivil toplum kuruluşları ile yapılan görüşmelere de yer verilmelidir. Bu sosyal çevre verileri raporlara objektif ve sistematik biçimde yansıtılmalıdır.
- SİR hazırlayan personelin çocuk hakları, gelişim psikolojisi ve çocuk adalet sistemine ilişkin düzenli eğitime tabi tutulması zorunlu hale getirilmelidir. Ayrıca, bu profesyonellerin mesleki rehberlik alabilmesi, çalışan esenliğinin desteklenmesi ve hizmet kalitesinin artırılması amacıyla yapılandırılmış bir süpervizyon sistemi kurulması büyük önem arz etmektedir.
- Raporlarda vaka analizi, gerekçelendirme ve öneri bölümleri güçlendirilmelidir. Sadece olaylar anlatılmakla kalmayıp, nedenler, risk faktörleri ve müdahale planları bilimsel metotlarla değerlendirilmelidir.
- SİR uygulamalarının standartlara uygunluğu düzenli olarak denetlenmeli, eksiklikler tespit edilip gerekli iyileştirmeler sistematik olarak yapılmalıdır.

Yukarıda açıklananlarla birlikte, suça sürüklenen tüm çocuklar için sosyal inceleme raporunun alınması yasal olarak zorunlu hale getirilmeli; bu raporların, çocuğun bireysel özelliklerini, sosyal çevresini ve ihtiyaçlarını bütüncül şekilde değerlendiren nitelikli bir içerikle hazırlanmasının güvencesi uygulamada da sağlanmalıdır.

ÇKK'nın 35'inci maddesi, ÇKK kapsamındaki çocuklar hakkında gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yaptırılacağını düzenlemekle birlikte *"Mahkeme veya çocuk hâkimi tarafından çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılmaması hâlinde, gerekçesi kararda gösterilir"* ifadesine yer vermektedir. Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 20. maddesine göre de bazı çocuklar için SİR hazırlanması zorunlu kılınmaktadır: Düzenleme *"...Fiili işlediği sırada 12 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış çocuklar ile 15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını doldurmamış sağır ve dilsiz çocuklar için, fiilin hukuki anlam ve*

sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin değerlendirilmesi amacıyla sosyal inceleme yaptırılması zorunludur. Fiili işlediği sırada oniki yaşını bitirmiş onbeş yaşını doldurmamış bulunan çocuklar ile onbeş yaşını doldurmuş ancak onsekiz yaşını doldurmamış sağır ve dilsizlerin işledikleri fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama yeteneğinin ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin olup olmadığını takdir yetkisi münhasıran mahkemeye aittir.” şeklindedir. Bu düzenlemeler, yalnızca belirli yaş ve koşullardaki çocuklar için SİR zorunluluğu getirmekte ve çocuk adalet sisteminin dayandığı temel ilkelere—özellikle çocuğun yüksek yararı, ayrımcılık yasağı ve bireysel değerlendirme yükümlülüğüne—aykırılık teşkil etmektedir. Sosyal inceleme raporunun yalnızca belirli çocuklar için zorunlu tutulması, çocuklar arasında ayırım yaratmakta ve çocuğun ihtiyaçlarının sistematik biçimde göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

SİR olmaksızın yürütülen yargılamalar, çocuğun yaşam öyküsünün yok sayıldığı; görüşünü ifade etme, sürece katılma ve ihtiyaçlarının belirlenmesi gibi temel haklarının ihlal edildiği bir sürece dönüşmektedir. Bu durum, çocuğun yalnızca yargılama öznesi değil, korunması ve desteklenmesi gereken bir hak sahibi olduğu gerçeğini göz ardı eder; devletin çocuğu her türlü ayrımcılıktan koruma ve yüksek yararını gözetme yükümlülüğünü zayıflatır. Oysa çocuk adalet sistemi, çocuğun katılım hakkını, yüksek yararını, yaşama ve gelişme hakkını esas alan bir anlayışla işletilmelidir. Bu çerçevede her çocuğun sosyal geçmişi, ihtiyaçları ve korunma gereksinimleri dikkate alınmadan verilen her karar, yalnızca çocuk hakları ihlaline yol açmakla kalmaz; aynı zamanda çocuğu koruma yükümlülüğünün yerine getirilmesini engeller ve çocuğun yeniden adli sisteme dahil olma riskini artırır. Suça sürüklenme nedenlerine bütüncül şekilde yaklaşmayan yargı süreçleri, çocuk için onarıcı ve destekleyici bir müdahale imkanını ortadan kaldırmaktadır.

- Bu nedenle; ÇKK’nın 35’inci ve Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’in 20’nci maddesinde değişiklik yapılarak, suça sürüklenen çocuk sıfatıyla adli sürece giren tüm çocuklar hakkında sosyal inceleme raporunun alınması yasal olarak zorunlu hale getirilmelidir.

Çocuk infaz sisteminde karar alma aşamasında SİR raporları yanı sıra Adli Raporlar da büyük önem arz etmektedir. Beijing Kuralları madde 2’de; çocuk, mevcut hukuk sistemi içinde işleyebileceği bir suçtan ötürü, kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişi olarak tanımlanmaktadır. Uygulamada özellikle 12-15 yaş arasındaki çocuklarda adli raporlar yaygın olarak “*Yapılan muayenesinde ceza sorumluluğuna müessir ve işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılamasını veya davranışlarını yönlendirme yeteneğini etkileyecek mahiyet ve derecede herhangi bir zeka geriliği ya da çocukluk dönemi psikopatoloji saptanmadığı, dolayısı iletarihinde sanığı bulunduğu “..... suçunun” fiilinin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmiş olduğu*” şeklinde raporlar düzenlenmektedir. Bu raporlarda erişkin kişilerde aranan zeka geriliği veya psikiyatrik rahatsızlık çocuklara yönelik raporlarda da tek faktör olarak dikkate alınmaktadır. Bir kişinin işlediği bir fiil nedeni ile cezalandırılabilmesi için o fiilin iradi olarak işlenmesi gerekir. Ceza sorumluluğu için kişinin; ruhsal-zihinsel ve bedensel olgunluk bakımından belli bir düzeye ulaşmış olmalı, yaptığı

fiilin anlamını, doğuracağı sonuçları ve bunların toplum değer yargılarından farkını bilmeli, fiili işlediği anda hareket, irade ve şuur serbestisine sahip olmalı, kendisine uygulanan ceza ve infazdan olumlu dersler çıkarabilmelidir. Ergenlik döneminde beyin gelişiminin devam ettiği, dolayısı ile ergenlerin olaylar arası nedensellik bağı kurma, akran baskısına karşı koyabilme ve dürtü kontrolü gibi yetilerde zorlanabilecekleri; olayların uzun vadeli olumsuz sonuçlarından ziyade kısa vadeli hazza odaklanma eğiliminde olabilecekleri ve bu nedenlerle riskli davranışlarda bulunabilecekleri bilinmektedir.

TCK 31. maddesinde; yasa fiilin hukuki anlamını ve sonuçlarını algılayıp algılamadığının, davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediğinin araştırılması istenmektedir. Çocuklarda zeka geriliği ve psikiyatrik bir rahatsızlığın olmaması o çocuğun her suç için fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabileceği ve davranışlarını yönlendirebileceği anlamına gelmez. Çocuk, bazı fiillerin kötü bir şey olduğunu algılayabilmesine rağmen, hukuki anlamını ve sonuçlarını algılayamayabilir. Bazen de fiilin hukuki anlamını ve sonuçlarını algılayabilse dahi davranışlarını yönlendirme yeteneği gelişmemiş olabilir. Bu nedenle, çocukların zeka düzeyleri yüksek olsa da, herhangi bir psikiyatrik rahatsızlığı olmasa da fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabileceği ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin geliştiği yönünde değerlendirme yapılması sağlıklı değildir. TCK 31. maddenin gerekçesinde de yaş küçüğünün içinde bulunduğu aile koşulları, sosyal ve ekonomik koşullar ile psikolojik ve eğitim durumu hakkında uzman kişilerce raporlar alınması gerektiği belirtilmektedir. Rapor düzenleyecek kişiler, kanun gerekçesinde belirtilen hususları ve çocukluk dönemine ait gelişimsel, davranışsal ve ruhsal özellikleri de dikkate alarak raporlar düzenlemelidir. Bu kapsamda;

- Çocuklarda sadece zeka geriliği ve psikiyatrik bir rahatsızlık olup olmadığına göre karar verilmesi uygun bir adli rapor yazma şekli değildir. Bir çocukta ceza sorumluluğu ile ilgili değerlendirme yapılırken; çocuğun iddia edilen suça sürüklenme tarihi ve suç tarihindeki yaşı, bio-psiko-sosyal gelişimi, çocuğun olay sırasında -bilinç ve eylem özgürlüğünü etkileyecek bir tıbbi tablo içinde olup olmadığı, olayın türü ve gerçekleştirilme biçimi ve koşulları, yapmış olduğu eylemi değerlendirme şekli, olay öncesi-sırası-sonrası tutum ve davranışları, tıbbi ve kriminal öyküsü, yaşadığı sosyal çevre ve aile yapısı, çocuğun suça sürüklenme ve suça karşı savunma mantığı, olayın özelliğine göre davranışlarını yönlendirme yeteneği, olayla ilgili ifadeleri, muayene bulguları ve testler, gerek görüldüğünde öğretmen geri bildirimleri değerlendirilmelidir.
- Uygulamada SİR ile adli raporlar arasında çelişkiler olduğu iddia edilmektedir. Oysa, adli raporlar SİR'den farklı olarak tıbbi bakış açısı ile hazırlanır. Bu nedenle iki rapor arasındaki farklılıklar çelişki olarak değil, bütüncül değerlendirmeye katkı olarak görülmelidir.
- Suça sürüklenen çocukların; ayrıntılı olarak ruhsal durumunun değerlendirilmesinin yanı sıra psikolojik testlerin ve zeka testlerinin yapılmasına da ihtiyaç duyulabilmektedir. Suça sürüklenen çocuklar hakkında raporların Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanları ile Adli Tıp Uzmanlarının birlikte hazırlaması adalet sisteminin doğru işleyişi açısından en doğru yöntemdir.

- Çocuklarla ilgili düzenlenen raporlarda ayrıntılı ruhsal değerlendirmeler sonrası çocuklarla ilgili tedbir kararlarına ihtiyaç olup olmadığı da belirlenerek, mahkemelere danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık, barınma tedbirleri alınmasının da önerilmesi uygun olacaktır. Tedbir kararlarının uygulanması ile çocukların tekrar suça sürüklenmeleri azaltılabilecek, aynı zamanda da toplumla yeniden bütünleşmeleri de sağlanabilecektir.
- 15-17 yaş grubundaki çocuklarda ise adli rapor hazırlanırken çocukların değerlendirilmesinde erişkinlerde aranan hastalık düzeyleri aranmamalı, çocukların gelişim döneminde olmalarından kaynaklanan davranışsal sorunlar dikkate alınmalı, erişkinlerde fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneğini azaltmayacak bir zeka düzeyinin veya ruhsal hastalığın, çocuklar söz konusu olduğunda fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılamayı ve/veya davranışları yönlendirme yeteneğini önemli derecede azaltılabileceği dikkate alınmalıdır. Örneğin Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu tanılı çocuk ve ergenlerin; planlamada, olayların sonucunu düşünerek harekete geçmede ve dürtü kontrolü sağlamada zorlandıklarının bilinmesi nedeniyle bu hastalıkların da dikkate alınarak raporlar düzenlenmesi uygun olacaktır.

8. Ceza İnfaz Kurumlarında Eğitim Hakkına Erişim

Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutuklu çocukların örgün eğitime erişimi güvence altına alınmalı; eğitim süreçlerinin sürekliliği sağlanarak çocukların topluma sağlıklı şekilde yeniden bütünleştirilmesi desteklenmelidir.

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 76. maddesine göre *"Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin tüm öğretim türlerinden; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içinde verilebilen yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanmaları sağlanır."* Maddenin ikinci fıkrası, kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin örgün öğretim programlarına yalnızca *"kurum disiplin, düzen ve güvenliğini tehlikeye düşürmeyecek şekilde"* ve *"kurumsal kapasite ve imkânların uygunluğu ölçüsünde"* katılabileceklerini belirtmektedir. Bu düzenleme, yetişkin hükümlülerle birlikte çocuk hükümlülere de uygulanmakta; çocukların yaşı, gelişimsel özellikleri ve eğitime dair özel ihtiyaçları gözetilmemektedir. Kapalı kurumlarda tutulan çocuklar ise örgün eğitimden faydalanamamaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 76. maddesinin beşinci fıkrası uyarınca, açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin öğretimden yararlanması veya sınavlara katılması; hükümlünün başarısızlığı, devamsızlığı, disiplin cezası alması ya da öğretim programının kurumun işleyişine yer ve zaman bakımından uygun olmaması hâllerinde engellenebilmektedir.

Bu hüküm, çocukların eğitim hakkını ölçsüz biçimde sınırlandırmakta; devamsızlık ya da başarısızlık gibi pedagojik destek gerektiren durumları bir hak kısıtlaması gerekçesi haline getirmektedir. Oysa Anayasa'nın 42. maddesi, eğitim hakkının her ne suretle olursa olsun

engellenemeyeceğini açıkça belirtmektedir. Eğitim, cezalandırma değil, onarım aracı olmalı; bu hak ancak destekleyici önlemlerle güvence altına alınmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin tarafı olduğu BMÇHS'nin 28. ve 29. maddeleri uyarınca çocukların nitelikli, erişilebilir ve kapsayıcı bir eğitime devam etmesi devletin pozitif yükümlülüğüdür.

Ceza infaz kurumundaki eğitim uygulamalarının, çocukların yüksek yararı ilkesine göre yeniden yapılandırılması elzemdir. Çocukların yalnızca kurum içi eğitim programlarına değil, dışarıdaki akranlarıyla birlikte eğitim alma imkanlarına erişimi sağlanmalı; fiziksel koşulların ve güvenliğin bu amaca hizmet edecek şekilde dönüştürülmesi hedeflenmelidir. Açıklananlar ışığında:

- 5275 sayılı Kanun'un 76. maddesi çocuklar bakımından ayrık şekilde düzenlenmeli; çocukların örgün eğitime erişimi mutlak bir hak olarak tanımlanmalı, idari takdire bırakılmamalıdır.
- Çocukların, ceza infaz kurumuna girmeleri nedeniyle akranlarıyla ve toplumla tümüyle bağlarının kesilmesi önlenmeli; dış dünyayla kontrollü etkileşim kurabilecekleri modeller geliştirilmelidir.
- Açık öğretim programlarına zorunlu yönlendirme yerine, örgün eğitim modelleri çeşitlendirilmeli; dijital eğitim altyapısı, akran katılımı ve hibrit modeller çocuk odaklı biçimde yaygınlaştırılmalıdır.
- Örgün eğitimin kurum dışında da olması sağlanmalı ancak bunun mümkün olmadığı hallerde kurum içindeki eğitim süreci, çocuğun dışarıdaki eğitim geçmişiyle uyumlu olmalı; tahliye sonrası eğitime devam edebilmesi için rehberlik ve destek sağlanmalıdır.
- 76/5. maddede yer alan sınırlandırıcı gerekçeler çocuklar bakımından geçerli olmayacak şekilde yeniden düzenlenmeli, çocukların eğitim hakkı koşulsuz güvence altına alınmalıdır.
- Devamsızlık veya başarısızlık durumlarında çocuklara yönelik bireysel destek programları geliştirilmeli; rehberlik, psikososyal destek ve özel eğitim imkanları artırılmalıdır.
- Disiplin ihlallerine karşılık verilen yaptırımlar eğitim hakkını etkilememeli; eğitim hakkı çocukların infaz kurumu ortamında olumlu gelişimi için korunması gereken bir alan olarak görülmelidir.
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un "*Çocuk hükümlüler hakkında uygulanabilecek disiplin cezaları*" başlıklı 46'ncı maddesinin 8. fıkrasında değişikliğe gidilerek, hükümlü çocukların kapalı ceza infaz kurumuna iadesini düzenleyen cezalar kaldırılmalıdır.
- Ceza infaz kurumlarında kalan çocuklara yönelik eğitim uygulamaları, pedagojik esaslara ve çocuğun yüksek yararı ilkesine dayandırılmalı; bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında etkili ve sürekli bir koordinasyon sağlanmalıdır.

9. Çocuk Adaletinde Kapatılmaya Alternatif Uygulamalar

Çocukların kapatılmasına dayalı cezalandırıcı yaklaşımlar yerine, gelişimsel ihtiyaçlarını merkeze alan, eğitim, psikososyal destek ve sosyal uyum temelli çocuk ve gençlik merkezlerinin yaygınlaştırılması; çocuk adalet sisteminin onarıcı ve toplumsal bütünleşmeyi önceleyen bir yapıya kavuşması açısından zorunludur.

Türkiye’de çocuk adalet sistemine ilişkin temel düzenlemeler, çocuklara özgü tedbirlerin önceliğini kabul etmekle birlikte, uygulamada çocukların eğitimi ve özgürlükten yoksun bırakılmaları açısından çeşitli yapısal sorunlar sürmektedir.

Yargı makamları ve infaz uygulayıcıları, ceza dışı müdahale araçlarını yeterince tercih etmemekte, özgürlükten yoksun bırakma hâli hâlen sistemin merkezinde yer almaktadır. Oysa alanyazın incelendiğinde, çocuklara yönelik erken ve cezalandırıcı müdahalelerin, suça sürüklenme riskini azaltmak yerine artırabileceği görülmektedir¹¹. Bu nedenle çocuk adalet sisteminde, yalnızca fiile değil, çocuğun yaşına, gelişimsel özelliklerine, ihtiyaçlarına ve suça sürüklenme nedenlerine odaklanan onarıcı yaklaşımlar benimsenmelidir. Ancak, çocuklar için onarıcı adalet ilkeleri mevzuatta yeterince yer bulmamaktadır. Çocuğun suça sürüklenmesine neden olan koşulları anlamaya, mağdurla uzlaşmaya ve çocuğun topluma katılımını güçlendirmeye yönelik yapılar Türkiye’de henüz kurumsallaşmamıştır. Dolayısıyla, Türkiye’deki mevcut sistem çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmasını istisna değil, fiilen bir norm haline getirmekte; bu süreçte eğitim ve sosyal gelişim hakları da ciddi biçimde zedelenmektedir. Gerekli mevzuat değişiklikleri yapılmadığı ve uygulama standartları yeniden yapılandırılmadığı sürece, çocukların topluma uyumu ve yeniden bütünleşmesi hedefi sağlıklı biçimde gerçekleştirilemeyecektir.

Türkiye’de çocukların kapatılmasına dayalı cezalandırıcı uygulamalar yerine, gelişimsel ihtiyaçlarını merkeze alan ve eğitim hakkını gözeten bir yaklaşımın benimsenmesi zorunludur. Bu çerçevede;

- Çocukların eğitime erişimini engelleyen tüm yasal hükümler gözden geçirilmeli, disiplin gerekçesiyle örgün eğitimin dışına itilmeleri açıkça yasaklanmalıdır.
- Ceza infaz kurumları yerine, çocuğun gelişimini esas alan eğitim, toplumla bütünleşme ve sosyal destek temelli merkezler yaygınlaştırılmalıdır.
- Bu merkezler, Millî Eğitim Bakanlığı’nın akademik denetiminde, ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde çalışmalıdır.

¹¹ Amerika’da yapılan bir araştırmada ilk olarak bir "okul devamsızlığı gibi bir statü suçu" nedeniyle ya da adli sistem içerisine basit bir olay nedeniyle giren, gözaltına alınan gençlerin, bu ilk suçtan yargılanmaları durumunda tekrar suça karışma olasılıklarının 2,2 kat daha fazla olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, kabahat düzeyindeki diğer suçlar (örneğin, mağaza hırsızlığı gibi) nedeniyle gözaltına alınan çocukların, ilk fiilden ötürü kovuşturulmaları durumunda yeniden suç işleme olasılıkları 1,8 kat arttığı tespit edilmiştir. Şiddet içermeyen ağır suçlar (örneğin, büyük değerli hırsızlık) nedeniyle gözaltına alınan çocuklarda ise bu oran 1,4 kat olarak saptanmıştır. Bakınız: Barrett, D. E., & Katsiyannis, A. (2017). The Clemson Juvenile Delinquency Project: Major findings from a multi-agency study. *Journal of Child and Family Studies*, 26(8), 2050–2058. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0735-7> Erişim Tarihi: 6.6.2025.

- ÇKK kapsamındaki koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanabilirliğini artıracak kurumsal yapılar güçlendirilmelidir. Koruyucu ve destekleyici tedbirlerin kolay, ulaşılabilir ve etkin olması sağlanmalıdır. Hakimlere ve uygulayıcılara, özgürlükten yoksun bırakma dışındaki seçenekleri tercih etmeleri yönünde bağlayıcı rehberler ve uygulama standartları sunulmalıdır.
- Alternatif yaptırım modelleri pilot illerde denenmeli, çocuk adalet sistemine entegre edilmelidir.

Taslak Kanun Teklifi ve Yasalaşan Düzenlemelere Dair Değerlendirme

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi koordinasyonunda gerçekleştirilen 16 Mayıs 2025 tarihinde gerçekleştirilen çalıştay kapsamında, “Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklif Taslağı”¹² çerçevesinde, 13/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanuna ilişkin değişiklik önerileri değerlendirilmiştir. Ancak politika belgesi yazım süreci devam ederken, ilgili düzenlemelerin bir kısmını da içeren teklif, 29 Mayıs 2025 tarihinde “Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” (10. Yargı paketi) başlığıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na sunulmuş ve 4 Haziran 2025 tarihinde bazı hükümleriyle birlikte yasalaşmıştır¹³. Bu gelişme, çalıştayda ele alınan görüş ve önerilerin bir kısmının yasal sürecin gerisinde kalmasına neden olmuş; bazı düzenlemelerin ise henüz yasalaşmamış olması, bu önerilerin güncelliğini ve önemini koruduğunu göstermiştir. Bu nedenle, politika belgesinin sonraki bölümlerinde yapılacak değerlendirmeler, hem yürürlüğe giren düzenlemelere eleştirel ve çözüm odaklı bir perspektifle yaklaşmayı hem de yasalaşmayan önerilerin savunuculuğunu sürdürmeyi amaçlamaktadır.

10. Yargı Paketi kapsamında yer alan 16. ve 17. maddeler yasama sürecinde geri çekilmiş olmasına rağmen çocukların koşullu salıverilme ve denetimli serbestlikten yararlanabilmesini infaz kurumunda belirli bir süre geçirme koşuluna bağlayan 18. madde yasalaşmıştır. Bu nedenle değerlendirme, hem teklifin genel niteliği hem de yürürlüğe giren düzenlemeler bağlamında çocuk hak odaklı bir çerçevede ele alınacaktır.

Yasalaşan 18. madde çocukların koşullu salıverilme veya denetimli serbestlikten yararlanabilmesini, infaz kurumunda belli bir süre geçirmelerine bağlamaktadır. Geri çekilen 16. maddeyle, hükümlü çocukların doğrudan kapalı ceza infaz kurumlarına gönderilmesi; 17. maddeyle ise, çocukların eğitim evinden kapalı kuruma idare kararıyla, disiplin gerekçesiyle ya da davranış değerlendirmesiyle sevk edilmesi öngörülmüştür. Her iki düzenleme de yargı denetiminden uzak, idari takdire açık ve çocukların özgürlüklerinin sınırlandırılmasına neden olabilecek niteliktedir. Bu durum;

¹²<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/WebOnergeMetni/618a4d9f-3d76-488b-9461-7374abefa46.pdf>.

¹³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/06/20250604M1-1.htm>.

- Kapalı infaz kurumuna sevkini idari kararlara dayanması nedeniyle denetimsiz ve yargısal denetime kapalı bir alan oluşturmakta;
- “Eğitime uygunluk”, “disiplin cezası”¹⁴, “kurum düzenine aykırılık” gibi subjektif ve belirsiz kavramlarla çocukların özgürlükten yoksun bırakılmasına gerekçe yaratmakta;
- Kuruma uygunluk değerlendirmesiyle ceza süresi dolmuş çocukların dahi alıkonmasının önü açılmakta ve özgürlük hakkı bakımından ciddi ihlal riskleri barındırmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, Yargı Paketi taslağında yer alan 17. madde kapsamında, çocuklara özgü infaz rejimi çerçevesinde “eğitimevleri”ne ilişkin yeni düzenlemelerin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, eğitimevlerinin yapısal niteliği ve çocuk adalet sistemindeki yeri konusunda hukuki bir değerlendirme yapılması elzem hale gelmiştir. Türkiye’de mevcut durumda “eğitimevi” olarak tanımlanan kurumlar, mevzuatta ceza infaz kurumlarından ayrı bir statüye sahipmiş gibi görünse de, uygulamada yapısal, işlevsel ve mekansal olarak infaz kurumlarından ayrılmamaktadır¹⁵. Her ne kadar eğitimevleri, örgün eğitime erişim ve dış dünyayla iletişim imkânları açısından kapalı kurumlara kıyasla çocuklar için daha avantajlı koşullar sunsa da; mimari tasarımı, personel yapısı, disiplin uygulamaları ve günlük yaşama dair kısıtlamaları bakımından bu kurumlar, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakıldığı klasik ceza infaz kurumlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu nedenle kapatılmaya alternatif, toplum temelli uygulamalar yerine daha çok “eğitimevi” açılması çocuk haklarına dayalı bir yaklaşımı temsil etmemekte, tersine, özgürlükten yoksun bırakmanın meşrulaştırılmasına yol açma tehlikesi barındırmaktadır. Nitekim BMÇHS’nin 37. maddesi ve uluslararası metinler (Beijing Kuralları, Havana Kuralları, Genel Yorum No. 24) uyarınca, çocukların özgürlüğünden yoksun bırakılması yalnızca son çare olarak ve mümkün olan en kısa süreyle uygulanmalıdır. Bu çerçevede, eğitimevlerinin sayısının artırılması ya da sistem içinde daha merkezi bir konuma taşınmasına yönelik yasal ya da idari girişimler, çocuk adalet sisteminin onarıcı, destekleyici ve özgürlük temelli ilkeleriyle çelişme riski taşımaktadır. Bunun yerine,

¹⁴ Çocuklar hakkında hücreye koyma disiplin cezasının uygulanması yasak olsa da çocuk hapisanelerinde çocukların tek başlarına tutulduğuna dair örnekler için bkz. CİSST’in hapisanelerde çocuklara dair gözlemleri: Çocuk hapisanelerinde “gün ışığı almayan süngerli odalar” ve yetişkin hapisanelerinde çocukların hapisane idaresi kararıyla tek başlarına tutulması gibi uygulamaların, çocukların ruhsal sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı aktarılmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 30. Yılında Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak, CİSST/TCPS, 7 Tematik Rapor 4, Kasım 2019, s. 12. <https://cisst.org.tr/raporlar/tu%cc%88rkiyede-cocuk-mahpus-olmak/>.

¹⁵ Türkiye genelinde çocuk eğitim evlerinin sayısının sınırlı olması nedeniyle birçok çocuk, özellikle İstanbul ve Ankara’daki kurumlara sevk edilmektedir. Bu durum, hem çocukların ailelerinden ve sosyal çevrelerinden uzaklaşmasına yol açmakta hem de çeşitli uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Farklı bölgelerden gelen çocuklar arasında kültürel çatışmalar yaşandığı, bazı çocukların mevcut olanakların yetersizliği nedeniyle kaçma eğilimi gösterdiği aktarılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu’nun 2018/94 sayılı kararı ile oybirliğiyle kabul edilen 2018/12 sayılı İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Eylül 2018, s. 21-22, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/11A7CE.pdf>.

çocuğun toplum temelli alternatiflerle desteklenmesi¹⁶, özgürlük kısıtlamasına başvurmadan sosyal uyumunun sağlanması esas alınmalıdır.

Anılan düzenlemeler, halihazırda sorunlu olan çocuk adalet sisteminde, çocuğa özgü hak temelli ilkeleri daha da görünmez kılmakta; cezalandırıcı ve dışlayıcı bir yaklaşımı kurumsallaştırma tehlikesi yaratmaktadır. Anayasa'nın 41. maddesi uyarınca devletin çocukları koruma yükümlülüğü ile BMÇHS'nin 37. ve 40. maddeleriyle güvence altına alınan çocukların özgürlük, onarıcı adalet ve eğitime erişim hakları bu düzenlemeler ile açıkça ihlal edilmektedir.

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezinin öncülüğünde sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürütülen güçlü savunuculuk faaliyetleri neticesinde 16. ve 17. maddelerin yasalaşması önlenmiş; çocukların yüksek yararını gözetken etkili bir kamuoyu oluşturulmuştur. Ancak yasalaşan 18. madde hala ciddi riskler içermektedir. Zira:

- Hükümlü her çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılacak olması BMÇHS ve Beijing Kurallarına aykırı şekilde alıkonulmayı olağanlaştırılmaktadır. Özgürlükten yoksun bırakma kararlarının sistematik ve geniş kapsamlı hale getirilmesi, çocukların temel haklarının ihlali anlamına gelmekte, bu da çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkilemekte, toplumsal dışlanma ve damgalanma risklerini artırmaktadır.
- BM İşkenceye Karşı Komite, İşkenceyi Önleme Alt Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi'nin ortak görüşüne göre, çocuklara yönelik tecrit uygulaması süresi ne olursa olsun zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ya da ceza, hatta işkence niteliği taşımaktadır. Yasalaşan 18. madde, çocukların fiilen cezaevinde tutulma süresini bir ön koşul haline getirerek, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının istisna olması gerektiği yönündeki uluslararası normlarla çelişmektedir. Ayrıca, çocukların ceza infaz kurumunda geçireceği süre arttıkça, disiplin veya koruma gerekçesiyle tecrit gibi uygulamalara maruz kalma riskleri de artmaktadır.¹⁷
- Yasalaşan 18. madde, çocuk infaz sisteminin yetişkin ceza infaz kurumlarıyla ortaklaştırılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, çocukların yaş ve gelişim özelliklerinin dikkate alınmaması anlamına gelmekte olup, çocuklara özgü koruyucu ve destekleyici ilkelerle çelişmektedir¹⁸. Ayrıca, çocukların fiziksel ve psikososyal gelişimleri ile toplumla bütünleşme süreçleri üzerinde ağır olumsuz etkiler doğurmakta, yeniden suçla ilişkilene riski doğurmaktadır.

¹⁶ Hapishane ortamları çocuklar için yapısal olarak şiddet üretmektedir. Mevcut yasal düzenlemeler ise bu mağduriyeti önlemekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, kapalı kurum yaklaşımından vazgeçilerek, çocuğun ihtiyaçlarını ve üstün yararını önceleyen hak temelli alternatif yapıların geliştirilmesi gerekmektedir; Demir, Selmin Cansu. "Çocuk Ceza Adaletinde İnfaz Sorunları." Suç ve Ceza Ceza Hukuku Dergisi, Sayı 1, 2019, s. 65, Çevrimiçi: https://www.tchd.org.tr/Uploads/Suc_ve_Ceza_2019_sayi_1.pdf.

¹⁷ United Nations Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/28/68, 2015, §44., <https://docs.un.org/en/A/HRC/28/68>

¹⁸ "Çocukların özgürlüklerinden mahrum edilme nedeni ne olursa olsun yetişkinlerden daha hassas olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden çocukların fiziksel ve ruhsal olarak korunmasını sağlamak için özellikle dikkatli olmak gerekir." Anayasa Mahkemesi, F.E. ve Diğerleri Başvurusu, B. No: 2014/15586, 23.01.2019.

- Hükümlü her çocuğun infaz kurumlarında belirli bir süre tutulması, kurumların mevcut kapasiteleri ve coğrafi konumları göz önünde bulundurulduğunda, uygulamada pek çok hak ihlaline yol açabilecektir. Örneğin, sevk işlemlerinin gecikmesi nedeniyle çocuklar hukuken öngörülen sürelerin ötesinde fiilen alıkonulabilir; aileleri ve yakınlarıyla görüşmeleri zorlaşabilir; mahpus sayısındaki artış hijyen ve beslenme gibi temel ihtiyaçlara erişimde ciddi sıkıntılara neden olabilir.
- Çocukların, yalnızca 5 günlüğüne dahi olsa infaz kurumunda tutulmaları, eğitim haklarını ciddi biçimde zedeleyecek ve eğitimlerinden geri kalmalarına yol açabilecektir. Mesleki eğitim sürecinde olan çocuklar için ise bu durum, istihdam olanaklarını olumsuz etkileme riski taşımaktadır.

Bu kapsamda:

- Özgürlüğünden yoksun bırakmanın çocuklar için en son çare olarak¹⁹ en kısa süreyle uygulanması ilkesine uygun olarak, çocuklar için alternatif tedbirler güçlendirilmelidir²⁰.
- Yasal düzenlemelerde çocukların yetişkinlerle birlikte değerlendirilmesine son verilmeli, çocuk adalet sistemi kendine özgü ilkeler çerçevesinde yapılandırılmalıdır.
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 105/A maddesi 1. fıkra son cümlesinde yer alan "*Hükümlünün bu infaz usulünden yararlanabilmesi için beş günden az olmamak üzere koşullu salıverilme tarihine kadar ceza infaz kurumunda geçirmesi gereken sürenin en az onda birini ceza infaz kurumunda geçirmiş olması gerekir.*" hükmünden çocukların muaf tutulmasına yönelik yasal değişiklik yapılmalıdır.

¹⁹ 24 Nolu Genel Yorum, 2019, §85.

²⁰ Anayasa Mahkemesi, Furkan Omurtag Başvurusu, B. No: 2014/18179, 25/10/2017; Semra Omak Başvurusu, B. No: 2015/19167, 17/7/2019.

Sonuç

Bu politika belgesi, çocuk adalet sistemine ilişkin çok katmanlı sorunlara hak temelli ve onarıcı adalet perspektifiyle yaklaşmayı hedeflemiştir. Belge boyunca ele alınan dokuz temel başlık, yalnızca mevcut sistemdeki eksiklikleri tespit etmekle kalmayıp; aynı zamanda çocukların yüksek yararını esas alan, gelişimsel ihtiyaçlarına duyarlı ve toplumla yeniden bütünleşmelerini destekleyen bir yapı inşa etmenin mümkün olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de çocuk adalet sisteminin dönüşümüne ilişkin irade ve çabaların mevcut olduğu açıktır. Ancak bu çabaların etkili olabilmesi, bütünlüklü bir yaklaşımla sistemin tüm paydaşlarının yeniden yapılandırılmasına bağlıdır. Bu bağlamda:

- Çocukların suça ilişkilkenmelerinin önlenmesine yönelik koruyucu ve destekleyici mekanizmalar güçlendirilmelidir.
- Ceza sorumluluğu yaşı gelişimsel özellikler temelinde yeniden değerlendirilmeli; ceza sorumluluk yaşı en az 15'e yükseltilmelidir.
- Onarıcı adalet yaklaşımı yasal ve kurumsal düzeyde yaygınlaştırılmalıdır.
- Suça sürüklenen çocuklar için uzman desteği yasayla teminat altına alınmalıdır.
- Çocuk adaletinde çalışan meslek gruplarının uzmanlaşması sağlanmalı, uzmanlar için denetim ve destek mekanizmaları kurulmalıdır.
- Tutuklama kararları yerine alternatif tedbirler öncelenmeli, kararlar çocuk hakimlerince alınmalıdır.
- Sosyal inceleme raporlarının ve adli raporların niteliği artırılmalı ve bu raporların yaş ayrımı yapılmaksızın suça sürüklenen tüm çocuklar hakkında uzmanlığı olan meslek grupları tarafından hazırlanması zorunlu hale getirilmelidir.
- Tutuklu, hükümlü ya da hüküm özlü olmalarına, tutuldukları kurum tipine bakılmaksızın, ceza infaz kurumlarında bulunan tüm çocukların eğitim hakkına erişimleri güvence altına alınmalıdır.
- Çocuk ceza infaz kurumlarının sayısını arttırmak yerine çocukların gelişim süreçlerini destekleyecek aile, akran ve toplum ile bağ kurmalarına olanak sağlayan alternatif uygulamalar geliştirilmelidir.

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi olarak, çocukların sesinin duyulduğu, haklarının korunduğu ve gelişimlerinin desteklendiği bir adalet sistemi inşa etmek amacıyla bu belgeyi bir çağrı ve sorumluluk daveti olarak sunuyoruz. Belge kapsamında ilettiğimiz politika önerilerini yalnızca yayınlamakla sınırlı kalmayacağımızı; aynı zamanda ölçülebilir ve değerlendirilebilir hale gelmesi için gerekli izleme ve savunuculuk çalışmalarının yakın takipçisi olacağımızı kamuoyuna beyan ediyoruz.